

Nazwy ziół w polskiej toponimii

Danuta Lech-Kirstein

Uniwersytet Opolski, Opole (Polsko)

1. Lecznictwo ludowe. Między leczeniem a magią

Medycyna ludowa jest jednym z najrzadziej opisywanych działów kultury, gdyż wymaga od badacza nie tylko znajomości medycyny, lecz także etnografii. Większość prac związanych z tym tematem ma charakter przyczynkarski lub kronikarski. Pogłębiona wiedza o ziołolecznictwie zaś, jak podkreśla Elżbieta Szot-Radziszewska (2005), jest ważną częścią wiedzy o kulturze narodowej i źródłem poznania tzw. ludowej wizji świata.

Człowiek zawsze personifikował przyrodę i starał się żyć z nią w symbiozie. Dzięki tej „swoistej wymianie darów” mógł wybagać zdrowie, oszukać chorobę, walczyć z bóstwami podziemnymi zsyłającymi ją i wzywać na pomoc bogów jemu przychylnych. Służyć temu miały teksty powitania, zamawiania i zaklęcia wypowiedziane podczas uzdrawiania przez znachora. Wierzono bowiem, że zioło lub drzewo samo w sobie nie ma mocy, nadają ją dopiero odpowiednie słowa wypowiedziane przez wtajemniczonych w odpowiednim czasie, miejscu i przy ścisłym zachowaniu obowiązujących zakazów i nakazów. Znaczenie roślin w magii i lecznictwie wynikało z wiary, iż rośliny są święte. W mitach początku powtarza się wątek roślin, które zostały stworzone przez bogów lub które powstały z ich ciała. Rośliny są więc darem bogów i za ich pozwoleniem mogą objawiać swą leczniczą i magiczną moc (Szot-Radziszewska, 2005, s. 30, 33, 36).

Rośliny uważano za skuteczny środek przeciw urokom, czarom, duchom, demonom oraz chorobom i nieszczęściom zsyłanym przez złe moce. Zarówno pogańskie, jak i katolickie rytuały dążyły do uzyskania przychylności bogów i duchów. W Kościele katolickim na przykład w dniu Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny święci się zwyczajowo zioła i kwiaty, które mają służyć człowiekowi i bronić go przed chorobami. Poradniki i zielniki polskie drukowane od XVI wieku podają też spisy czarodziejskich roślin wraz ze szczegółami dotyczącymi ich zbierania i stosowania.

Przedmiotem mojego zainteresowania są toponimy i mikrotoponimy Polski motywowane nazwami ziół. Okazuje się, że odwieczna wiara w dobroczynne właściwości roślin odbija się w nazwach, jakie nadaje człowiek swojemu najbliższemu otoczeniu, tj. polom, łąkom, rzekom, jeziorom, górcom, pagórkom itd. Wiele z tych pierwotnych nazw terenowych stało się z czasem nazwami przysiółków, wsi czy miast.

Ze względu na obszerność tematu do analizy wybrałam 12 najpopularniejszych baz nazewnictwa odnoszących się do nazw roślin leczniczych¹. Materiał pochodzi z kartoteki pracowni onomastycznej Uniwersytetu Opolskiego zebranej na potrzeby *Słownika pol-*

---

¹ Niektóre przykłady nazw miejscowych mogą mieć dwuznaczną motywację, dlatego w artykule hasłowym podaję inne możliwe interpretacje: derywaty słowotwórcze, określenia gwarowe czy inne nazwy własne.

skich wyrazów toponimicznych, obejmuje nazwy geograficzne o podstawach apelatywnych z obszaru całej Polski. Bazę źródłową stanowią spisy miejscowości Polski, *Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych*, słowniki geograficzne, monografie regionalne, ogólnopolskie i stratygraficzne, a także badania terenowe².

2. Bazy nazewnicze – analiza materiału

Barwinek – ‘*barwinek pospolity, Vinca minor L.*, roślina z rodziny toinowatych’. Można spotkać go w ogrodach, ale i w lasach (SD I 361). Świeże liście tej rośliny używane były w medycynie ludowej przy bólach gardła i krwawieniu z nosa. Młode liście zaprawione octem spożywano po ukąszeniu przez żmije lub owady, a nalewką z barwinka leczono upławy (Wall 13). W kulturze ludowej używano go też do przybierania koszyczków ze święconym na Wielkanoc i wieszano wianuszki z barwinków w domach, gdyż, jako roślina wieczn zielona, miał właściwości magiczne (Sz-R 135).

Możliwe interpretacje – od n. os. *Barwinek* (SSNO).

Barwinek; osiedle; Lisów, śl.; **Barwinek**; przys.; Czerwionka, śl.; **Barwinek**; młyn wodny; opol.; **Barwinek**; os.; opol.; **Barwinek**; n. ter.; daw. g. Mierzęcin, opol.; **Barwinek**; cz. mta Czerwionka-Leszczyny, śl.; **Barwinek**; wś; podkarp.; **Barwinek**; cz. mta Kielce, święt.; **Barwinek**; pole; Belno, święt.; **Barwinek**; cz. wsi Górki, święt.; **Barwinek**; kol.; Mroczków, święt.; **Barwinek**; kol.; Rzejowice, łódz.; **Barwinek**; cz. wsi Gembartówka, łódz.; **Barwinek**; las; Dobrzeszów, święt.; **Barwinek**; las; Pardołów, święt.; **Barwinek**; las; Huta, mazow.; **Barwinek**; łąki; Siekierno, święt.; **Barwinek**; pole; Skarżyce, dziś dzielnica Zawiercia, śl.; **Barwinek**; potok górski; podkarp.; **Barwinek**; rzeka; d. Wisłoki > Wisły; **Barwinki**; pola; Wąsosz, śl.; **Barwinkowa Góra**; góra; śl.; **Barwinkowe**; las; Fal-sztyn; małop.; **Barwinkowy Dół**; wąwóz; Przewody, święt.; **Barwinkowaty**; rzeka; d. Ostawy > Sanu.

Bez / Best / Chebd / Chebzie – ‘*bez dziki, bez czarny, Sambucus nigra L.*, krzew z rodziny przewrotniowatych’ (SD I 413). Można go spotkać w całej Polsce w lasach, nadrzecznych zaroślach, starych parkach, przy ogrodzeniach i budynkach (KM 47). Wywar z dzikiego bzu pito przy chrypce, kaszlu, przeziębieniach, wywarem z zielonej warstwy kory okładano także oczy przy zapaleniu spojówek (Wall 14). Znane było także leczenie kolki smażonymi na maśle owocami dzikiego bzu zmieszanyymi z gorącym mlekiem, podawanie syropu z jagód na zapalenie stawów, okładanie zmiążdżonymi liśćmi bzu i urginii morskiej skóry ze zmianami ropnymi, a także leczenie zębów naparem z kwiatów i owoców (Pół 74, 80, 88, 102).

Baza *bez* może też pochodzić od *bzu pospolitego* ‘*Syringa vulgaris*, przez botaników nazywanego lilakiem, krzewu z rodziny oliwkowatych, powszechnie hodowanego w parkach i ogrodach’ (SD I 413). Roślinę tę stosowano również w celach leczniczych, napar z jego kwiatów pito przy krztuścu i dla poprawienia laktacji, a okłady ze zmiążdżonych liści stosowano przy zastrzale (Pół 85, 96-7).

Zarówno *dziki bez*, jak i podobny do niego *dziki hebd* (*Sambucus ebulus*) otaczane były wyjątkową czcią i bojaźnią przez wiele ludów Europy, gdyż uważane były za rośliny demo-

² Materiał został zweryfikowany na podstawie map Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii <http://maps.geoport.gov.pl/webclient/>

niczne i dobroczynne zarazem. Żle traktowane mogły przynieść choroby i śmierć, ale wierzono też, że w ich korzeniach mieszka bóstwo i że nawet cień krzewu chroni od czarów, węży i komarów (SzR 47-8).

Możliwe interpretacje: derywaty: *bzowy* 'przym. od *bez*', *bzina* 'krzew *bzowy*', *bie* 'teren porośnięty *bzem*'; określenia gwarowe: *chebd*, *chebzie* (SGŚ IV 73-75), *best* (SGP 167); n. os.: *Bzinek*, *Bzionek*, *Chebda*, *Chabda*, *Chebzdin* (SSNO).

Bestwin; wś; wielkop.; **Bestwina**; wś; śl.; **Bestwiny**; przys.; śl.; **Bestynia**; pastwisko; m. Jelcz-Laskowice, dśl.; **Bezek**; wś; lubel.; **Bzianka**; rzeka; d. Baryczy > Odry; †**Bzianka**; wś; dśl.; **Bzianka**, daw. też **Bziana**; wś; podkarp.; **Bziany Las**; las; Hańczowa, małop.; **Bziczka**; rzeka; d. Małej Panwi > Odry; **Bzie**; przys.; dziś cz. Jastrzębia-Zdroju, śl.; **Bzieniec**; rzeka; d. Baryczy > Odry; **Bzin**; cz. mta Skarżysko-Kamienna, święt.; **Bziniaki**; przys.; mto Piwniczna, małop.; **Bzinica**; rzeka; d. Stobrawy > Odry; **Bzinica**; n. ter.; Wojciechów, opol.; **Bzinica**; wś; opol.; **Bzinica Stara**; przys.; śl.; **Bziniczka**; n. ter.; g. Kolonowskie, opol.; **Bziniczka**; n. ter.; opol.; †**Bzino**; wś; święt.; **Bzionków**; przys.; podkarp.; **Bzionków**; cz. wsi Rzędowice, opol.; **Bzite**, daw. **Bziszczce**; wś i kol.; lubel.; **Bzowiec**; wś; lubel.; **Bzowo**; wś i os.; kujaw.-pomor.; **Bzowo**; wś; pomor.; **Bzowo**; wś i os.; wielkop.; **Bzowy**; przys.; Brenna, śl.; **Bzów**; cz. mta Zawiercie; **Bzów**; wś; mazow.; **Bzów**; os.; śl.; **Bzówiec**; cz. wsi Józefowo, kujaw.-pomor.; **Bzówka**; cz. wsi Niwy, święt.; **Bzówki**; wś; łódz.; **Cheb-dówka**; cz. wsi Królowa Górna, małop.; **Cheb-dówka**; cz. wsi Wiśniowa, małop.; **Cheb-dzie**; pola; Mikłuszowice, małop.; **Chebzie**; cz. mta Ruda Śląska, śl.; **Chebzie**; n. ter.; g. Zbrosławice, śl.; **Chebzie**; cz. wsi Skrzelczyce, święt.; **Chebziwoda**; łąka; pod Bogacicą, opol.; **Habdasówka**; cz. mta Żywiec, śl.; **Habdzin**; wś; mazow.; **Hebdów**; wś; małop.; **Hebdówka**; cz. wsi Kamionka Wielka, małop.; **Hebdzie**; wś; święt.

Chrzan – '*Cochlearia armoracia*, roślina zielna z rodziny krzyżowych rosnąca dziko, ale też hodowana na polach i w ogrodach' (SD I 920). Korzenia chrzanu o silnym, ostrym i gryzącym smaku i zapachu używano do przyprawiania potraw. Jednakże oprócz zalet smakowych chrzan miał także walory lecznicze: chronił przed skorbutem, miał działanie moczopędne, zwiększał apetyt, regulował trawienie, poprawiał odporność i działał przeciwreumatycznie. Używano wyciągów z korzeni chrzanu, pito sok z ćwikły, a także okładano liść-mi chrzanowymi lub tartym chrzanem chore miejsca (KM 87). W Wielką Sobotę chrzan święcono w koszyczkach, aby chronił od zepsucia.

Możliwe interpretacje – od n. os. *Chrzan* (SSNO).

Chrzan; n. ter.; g. Pokój, opol.; **Chrzan**; osiedle; Warszawa, mazow.; **Chrzan**; osiedle; g. Stawiguda, warm.-mazur.; **Chrzaniki**; cz. wsi Podgórze, mazow.; **Chrzanowa**; przys.; g. Kołaczyce, podkarp.; **Chrzanowa**; pole i łąki; Żelichów, małop.; **Chrzanowiec**; n. ter.; Roszowice, opol.; **Chrzanowo**; n. ter.; g. Pokój, opol.; **Chrzanowo**; wś; mazow.; **Chrzanowo**; wś; wielkop.; **Chrzanowo**; wś; podlas.; **Chrzanowo**; wś i kol.; mazow.; **Chrzanowo**; wś; kujaw.-pomor.; **Chrzanowo**; wś; wielkop.; **Chrzanowo**; wś; mazow.; **Chrzanowo**; cz. wsi Zberzyn, wielkop.; **Chrzanowo**; folw.; wielkop.; **Chrzanowo**; posiadłości; wielkop.; **Chrzanowo Szlacheckie** i **Włociańskie**; wsie; podlas.; **Chrzanów**; cz. wsi Kuczków, wielkop.; **Chrzanów**; wś i kol.; lubel.; **Chrzanów**; wś i kol.; lubel.; **Chrzanów**; mto; małop.; **Chrzanów**; cz. dzielnicy Bemowo, mazow.; **Chrzanów**; cz. wsi Milanówek, mazow.; **Chrzanów**; wś; dśl.; **Chrzanów**; wś; święt.; **Chrzanów**; kol.; g. Siewierz, śl.; **Chrzanów**; kol.; g. Chodel, lubel.; **Chrzanów**; cz. wsi Magierowa Wola, mazow.; **Chrzanów**; cz.

wsi Majdan Skrzyniecki, lubel.; **Chrzanów Duży** i **Mały**; wsie; mazow.; **Chrzanów Mały**; osiedle; Milanówek, mazow.; **Chrzanówka**; cz. wsi Czarnocin, mazow.

Jemioła / Imioła – '*Viscum album*, roślina pasożytująca na drzewach iglastych i liściastych, zimotrwała, z rodziny gązownikowatych' (SD III 400). Wywar z liści jemioły pito przy bólach głowy, wysokim ciśnieniu, we wszelkich chorobach płuc, w leczeniu gruźlicy, padaczki, nerwicy, krwawieniach kobiecych (Wall 33, Pół 68, 72-3, 88). Wierzone, że poświęcone w Boże Narodzenie gałązki jemioły przynoszą szczęście (Sz-R 145).

Pierwotnie ps. **j̥mela* > *jemioła / jamioła / imioła*. Możliwe interpretacje: od n. os.: *Jamioła, Jemięta, Jemioło, Jemioła* itd. (SSNO); por. też *jemieline* 'wrzos'.

Imielin; cz. wsi Obory, mazow.; **Imielin**; mto; śl.; †**Imielinek Mały**; wś; łódz.; **Imielna**; n. ter.; okolice Kleszczowa, śl.; **Imielnia**; n. ter.; okolice Wrzosek, opol.; **Imielów**; cz. wsi Żyglinek, śl.; **Imielne**; pole; Brogowa, mazow.; **Imielnia**; wś; łódz.; **Imielnia**; wś; łódz.; **Imielnica**; osiedle Płocka, mazow.; **Nowy Imielnik**; osiedle Łodzi, łódz.; **Stary Imielnik**; wś; łódz.; **Imielno**; wś; wielkop.; **Imielne / Imielno**; przys.; g. Zagórow, wielkop.; **Imielno**; wś; święt.; **Imielno**; wś; łódz.; **Imielno**; wś; wielkop.; **Imielno**; os.; g. Lubień Kujawski, kujaw.-pomor.; **Imielno**; os.; łódz.; **Imielno**; łąka; Dąbrowa Kwilecka, wielkop.; **Imielów**; wś i przys.; śl.; **Jamielne**; wś; lubel.; **Jamielnik**; wś; warm.-mazur.; **Jamielnik**; wś; warm.-mazur.; **Jamielnik**; os.; g. Nieborów, łódz.; **Jamielnik**; gajówka; g. Stoczek Łukowski, lubel.; **Jamielnik**; kol.; g. Mrozy, mazow.; **Jamielica**, też **Imielica**; łąki i staw; okolica Turawy, opol.; ***Jamielica**; rzeka; pomor.; **Jamielin**; przys.; Karczów, opol.; †**Jamiolinek / Imielinek**; wś, mazow.; **Jamieliste**; wś; podlas.; **Jamieliste**; wś; mazow.; **Jamielna**; wś; dśl.; **Jamielna**; kol.; g. Oleśnica, dśl.; **Jamielna**; kol. i staw; łódz.; **Jamielna**; przys.; Osobnica, podkarp.; **Jamielnica**; wś; opol.; †**Jamielnica**; wś; lubus.; **Jamielnica**; n. top.; g. Radzanowo, mazow.; **Jamielnica / Jamielnicka Woda**; rzeka; d. Małej Panwi > Odry; **Jamielnica**; rzeka; pomor.; **Jamielnik**; cz. wsi Łukówiec; mazow.; †**Jamielnik**; jezioro; ok. Raciborza, śl.; **Jamielno**; wś; dśl.; **Jamielno**; os.; g. Przechlewo, pomor.; **Jamiołowo**; wś; warm.-mazur.

Kobiór – '*podbiał pospolity, Tussilago farfara*, roślina zielna z rodziny złożonych' (SD VI 604). Najczęściej rośnie przy źródłach, nad brzegami wód, na krajach wilgotnych lasów i na wapiennych wzgórzach. Porasta również hałdy węglowe i pogorzelska (KM 270). Wywar z liści podbiału pito przy bólach gardła, chrypce, koklusz, katarze, świnie i zapaleniu oskrzeli a także przy bólu w piersiach. Poza tym okłady z miazgi przykładano na chore zęby, krwawiące rany, stłuczenia i różę (Wall 64). Naparem z liści podbiału leczono dolegliwości sercowe, a naparem z kwiatów zakrzepowe zapalenie żył i choroby krwi.

Ps. hipotetyczne *kober 'podbiał', jak w gw. kaszub. *kobiór, kobierze* 't.s.' (SG II 387) albo *kobierze* 'łopian' (SE II 298-9); por. też *kobier* 'dział ziemi lasem przedzielony' lub *kobierz* 'tkanina służąca do przykrycia łóżka, podłogi; narzuta, dywan', *kobierzec* 't.s.' (SStp).

Kobierna; łąka; Błazejewo, wielkop.; **Kobierne**; wś; mazow.; **Kobiór**; cz. mta Tychy, śl.; **Kobiór**; wś; śl.; **Kobiernik / Kobierów**; rzeka; d. Sanu; **Kobierniki**; wś; święt.; **Kobierno**; wś; wielkop.; **Kobierno**; wś i os.; wielkop.; **Kobierno**; os.; g. Pyzdry, wielkop.; **Kobierno**; jezioro; pod Nowcem, wielkop.; **Kobierno / Kobierzno**; pole; g. Lisia Góra, małop.; **Kobierzec**; pola, łąki; Toplin, łódz.; **Kobierzyczo**; wś i kol., łódz.; **Kobierzyn**; wś i os.; ma-

łop.; **Kobierzyn**; os.; g. Trąbki Wielkie, pomor.; **Kobierzyn**; cz. wsi Piotrowice, święt.; **Kobierzyn**; rycerskie dobra; pomor.; **Kobiery**; pola; Gosań, święt.

łopień / łopuch / łopian – *łopian* ‘*Arctium lappa*, roślina dwuletnia z rodziny złożonych’ (SD IV 309). Chwast ten rośnie najczęściej w pobliżu siedlisk ludzkich – na wysypiskach śmieci, rumowiskach, w rowach przydrożnych. Jako roślina lecznicza znany był już w starożytności (KM 196). Wywarem z korzeni smarowano chorą skórę głowy i nacierano włosy, aby uzyskać lepszy porost (Wall 46).

Możliwe interpretacje: od n. os.: *łopian*, *łopiennio*, *łopuch*, *łopucha* (SSNO); określenia gwarowe: *łopuch*, *łopucha* (SGP III 78).

łopienica; cz. mta Kamieniec Ząbkowicki, dśl.; **łopiennik**; rzeka; d. Lubiatówki, dorz. Czarnej Wody; **łopień**; rów; dorz. Psiny > Odry; **łopianka**; wś; mazow.; **łopianki**; pasmo górskie pod Mnikowem; małop.; **łopiennik**; szczyt górski w Bieszczadach Zach.; †**łopiennio**; pole pod Budziszem, pomor.; **łopiennio**; wś; wielkop.; **łopiennio**; domostwo; wielkop.; **łopień**; góra w Beskidzie Wyspowym; **łopień**; rzeka; lubel.; †**łopniak**; wś; podlas.; †**łopuchowa**; wś, małop.; **łopuchowo**; wielkop.; **łopuchowo**; wś; podlas.; **łopuchowo**; wś; podlas.; **łopuchowo**; wś; podlas.; **łopuszanka**; potok w Gorcach, d. Dunajca; **łopusz Zachodni** i **Wschodni**; wzniesienia Beskidu Wyspowego; **łopuszka**; źródło w lesie; podkarp.; **łopuszka Mała** i **Wielka**; wsie; podkarp.; **łopuszna**; przys.; małop.; **łopuszna**; potok; d. Dunajca; **łopuszno**; wś; święt.

Mięta – ‘*Mentha*, roślina z rodziny wargowych, występująca w różnych gatunkach’ (SD IV 680), m. in.: *mięta polna* ‘*Mentha arvensis*’, której wywar z liści i łodyg pito przy dolegliwościach żołądka (Wall 50); *mięta polej* ‘*Mentha pulegium*’, której wywar z liści i kwiatów pito przy biegunce, czkawce, astmie, wymiotach, żółtaczce, wywar z liści i łodyg pito przy bólach brzucha i chorobach kobiecych, a inhalacją z tego wywaru leczono chrypkę (Wall 49); *mięta długolistna* ‘*Mentha longifolia*’, którą stosowano przy wymiotach, reumatyzmie, przykładano też jej liście podczas bólu głowy i dawano do picia wywar w czasie bólów porodowych (Pół 75, 80, 86, 97); *mięta pieprzowa* ‘*Mentha piperita*’, której używano przy różnych bólach brzucha, wzdęciach, biegunkach i w zaburzeniach trawiennych. Podawano też jej napar w duszności sercowej i w atakach kaszlu, w leczeniu czerwonki bakteryjnej i przy bólach głowy (Pół 68-9, 74-6, 85-6). Wianuszki z mięty, święcone w oktawę Bożego Ciała, chroniły domostwa od pioruna (Sz-R 151).

Możliwe interpretacje: od n. os. *Mięta*, *Miętka* (SSNO).

Mięta; rzeka; opol.; **Mięta**; rzeka; d. Bugu; **Miętas**; jezioro; wielkop.; **Miętka**; plosa; warm.-mazur.; **Miętne**; wś i folw.; mazow.; **Miętne**; przys.; podkarp.; **Miętne**; rzeka; d. Bzury; **Miętne**; staw pod Domaniewiczami, łódz.; **Miętne**; cz. wsi Wydrza, podkarp.; **Miętno**; wś.; g. Siemkowice, łódz.; **Miętno**, niem. *Minte*; wś; zachpomor.; **Miętoliny**; pole, łąki; Brzezówka, podkarp.; **Miętowczyska**; pole; Lipniki, mazow.; **Miętowisko**; cz. wsi; Jeżowa, śl.; **Miętówka**; rzeka, d. Tykwy; **Miętus**; łąka, pole; Jamnica, podkarp.; **Miętusewo**; cz. wsi Świdry-Awissa, podlas.; **Miętusowo**; folw.; g. Szczuczyn, podlas.; **Miętustwo**; cz. wsi Ciche, małop.; **Miętusowszczyzna**; łąka; Krasne, podlas.

Oset – ‘*Carduus*, roślina z rodziny złożonych; rośnie dziko na polach, przy drogach, w lasach i ogrodach, uważana za chwast zupełnie bezużyteczny’ (SD V 1116-7). Jednakże

źródła potwierdzają, że oset był używany w celach leczniczych. Wywar z niego pito w czasie tzw. kolki brzusznej (Pół 74). Wywaru z kwiatów *ostu polnego* '*Cirsium arvense*' używano na osłabione nerwy. Nalewkę z jego korzeni pito przy tzw. oberwaniu, a także prze-mywano chore oczy rosą lub deszczówką otrząśniętą z jego kwiatów (Wall 58). Wymawiając magiczne słowa i przyginając wierzchołek rosnącego ostu, można było wyleczyć robaki w ranie zwierząt (Sz-R 153).

†**Osecina**; rzeka pod Gniewowem, wielkop.; **Oset**; pole; Poręba, śl.; **Osetek**; pole; Jawor-Kolonia, łódz.; †**Osetka**; jezioro pod Ostrowem, wielkop.; **Osetków**; cz. wsi Kowale, łódz.; **Osetna**; jezioro; podlas.; **Osetne**; pola; Brzeźce, lubel.; **Osetne**; cz. lasu; Regny, łódz.; **Osetne**; pole i pastwisko; Jankowice, małop.; **Osetne**; pole; Sobów, święt.; †**Osetne**; jezioro, Lutol Mokry, lubus.; **Osetnia**; pastwisko; Kopacze Wielkie, małop.; **Osetnia**; bagna; Sadekowa Góra, podkap.; **Osetnia**; łąki; Błonie, podkap.; **Osetnica**; rzeka; Mościska, mazow.; †**Osetnica**; łąka; Nieżychowo, wielkop.; **Osetnica**; n. ter.; Wyrzysk, wielkop.; **Osetnie Jezioro**; jezioro; dorz. Wisły; **Osetno**; wś; dśl.; †**Osetno**; jezioro; g. Międzychód, wielkop.; **Osetno**; os. i jezioro; Lubawa, warm.-mazur.; **Osetno**; n. ter.; Rogów Opolski, opol.; **Osetno**; wś, podlas.; **Osetno**; wś; warm.-mazur.; **Osetno**; os.; g. Polanów, zachpomor.; **Osetno**; dzielnica Stargardu Szczecińskiego, zachpomor.; **Osetno**; folw.; warm.-mazur.; **Osetno**; jezioro; Ladyniska, lubel.; **Osetno**; pole; Uście Solne, małop.; **Osetno**; rzeka; d. Drwęcy > Wisły; **Osety**; las; Rokietnica, podkarp.

Pokrzywa / Koprzywa – stp. *koprzywa* < ps. *kopriva*, '*Urtica*, roślina z rodziny pokrzywowatych, o liściach i pędach pokrytych włoskami parzącymi' (SD VI854). Rośnie w ogrodach, przy ogrodzeniach, na śmietniskach, ale i w wilgotnych lasach oraz w zaroślach. Ze względu na dużą zawartość cennych składników od dawna stosuje się ją jako dodatek do paszy dla zwierząt gospodarskich i ceni się jej wielostronne właściwości lecznicze (KM 276-7). W Polsce najbardziej znana jest *pokrzywa zwyczajna* '*Urtica dioica*', wywarem z jej liści leczono kaszel, bóle zębów i niedokrwistość. Z korzenia pokrzywy sporządzano nalewkę alkoholową i pito ją przy reumatyzmie (Pół 69, 78, 80, 102). Pokrzywa miała też znaczenie magiczne: jej parzące właściwości lud wykorzystywał jako remedium na czary zadawane krowom przez czarownice, dodawano ją także do karmienia drobiu, aby chroniła go przed urokami (SzR 47).

Możliwe interpretacje: od n. os.: *Pokrzywa, Koprzywa* (SSNO); por. też *pokrzywnica* 'mały ptak z rodziny płochnaczy'.

Koprzywa; kol.; g. Leśna, dśl.; **Koprzywienko**; os.; g. Barwice, zachpomor.; **Koprzywiska / Koprzywiczna**; góra; g. Jaśliska, podkarp.; **Koprzywna**; wś; łódz.; **Koprzywna**; n. ter.; mazow.; **Koprzywna**; n. ter.; pod Wyszogrodem, mazow.; **Koprzywna**; rzeczka pod Okoninem, podkarp.; **Koprzywnica**; las; podlas.; **Koprzywnica**; rzeka; d. Proсны > Warty; **Koprzywnica**; rzeka; d. Pilicy > Wisły; **Koprzywnica**; rzeka; d. Osy > Wisły; **Koprzywnica**; wś; pomor.; **Koprzywnica**; mto; święt.; †**Koprzywnica**; rzeka w pobliżu Świecia, kujaw.-pomor.; †**Koprzywnica**; wś; święt.; **Koprzywnica**; potok pod Tczewem, pomor.; **Koprzywnickie**; pole; Strączków, święt.; **Koprzywniczek Mały**; łąka; mazow.; **Koprzywno**; wś i os.; zachpomor.; **Koprzywno**; os.; pomor.; **Koprzywno**; jezioro; wielkop.; †**Pokrzewniki**; wś; kujaw.-pomor.; **Pokrzywek**; pole; Mościska, mazow.; **Pokrzywiane**; łąki; Chądzyń, mazow.; **Pokrzywianka**; os.; dziś cz. Jedliny-Zdroju, dśl.; **Pokrzywianka**; wś; święt.; **Pokrzywianka**; wś; święt.; **Pokrzywianka / Pokrzywnica**; rzeka; d. Świśliny > Kamiennej >

Wisły; **Pokrzywianka**; rzeka; d. Czarnej Przemszy > Wisły; **Pokrzywianka**; strumyk, d. Warny > Walszy > Pasłęki; **Pokrzywiarnia**; bagno; Włoszakowice, wielkop.; **Pokrzywie**; las i pole; Bęczyn, lubel.; **Pokrzywiec**; staw; Gniewkówiec, kujaw.-pomor.; **Pokrzywiska**; pole, łąki; Zarszyn, podkarp.; **Pokrzywiska**; pole; Łąka, święt.; **Pokrzywka**; łąka; Stypułki-Borki, podlas.; **Pokrzywka**; rzeka; święt.; **Pokrzywka**; struga; Poznań, wielkop.; **Pokrzywka**; cz. wsi Wielkie Pułkowo, kujaw.-pomor.; **Pokrzywka**; rzeka; d. Wisły; **Pokrzywka**; rzeka; d. Uswicy > Wisły; **Pokrzywka**; cz. wsi Władysławowo, kujaw.-pomor.; **Pokrzywka**; cz. wsi Szpitalary, małop.; **Pokrzywki**; pole, łąka; Jarzyły, mazow.; **Pokrzywki**; cz. wsi Karbowo, kujaw.-pomor.; **Pokrzywna**; wś; opol.; **Pokrzywna**; wś; łódz.; **Pokrzywna**; wś; mazow.; **Pokrzywna**; wzniesienie; Góry Lisie; **Pokrzywna**; pole; Okonin; podkarp.; **Pokrzywna**; pole; Brzezówka, podkarp.; **Pokrzywna**; las; Branków, mazow.; **Pokrzywne**; os.; g. Suwałki, podlas.; **Pokrzywne**; łąka; Dobra, święt.; **Pokrzywne**; bagno albo bród; g. Świnice Warckie, łódz.; **Pokrzywnia**; wś; łódz.; **Pokrzywnia**; rzeka; d. Warty; **Pokrzywnia**; pole; Ugoszcz, kujaw.-pomor.; **Pokrzywnia**; pole; Lutocin, mazow.; **Pokrzywnia**; cz. wsi Jakowo, kujaw.-pomor.; **Pokrzywnia**; struga; Miłostaw, wielkop.; **Pokrzywnia**; łąki; Cotoń, kujaw.-pomor.; **Pokrzywniak**; pustkowie i os. Ieśna; łódz.; **Pokrzywniak**; stawek; Izdby, kujaw.-pomor.; **Pokrzywniak**; łąki; Stara Huta, kujaw.-pomor.; **Pokrzywniaczka**; pola; Glinka, śl.; **Pokrzywnica**; wś i kol.; łódz.; **Pokrzywnica**; wś i folw.; mazow.; **Pokrzywnica**, daw. **Koprzywnica**; wś; opol.; **Pokrzywnica**; wś i folw.; święt.; **Pokrzywnica**; wś; święt.; **Pokrzywnica**; wś; wielkop.; **Pokrzywnica**; wś; wielkop.; **Pokrzywnica**; wś i posiadłość; wielkop.; **Pokrzywnica**; rzeka, d. Parsęty; **Pokrzywnica**; rzeka, d. Prosnego > Warty; **Pokrzywnica / Koprzywnica / Koprzywnicka Struga / Koprzywieńska Struga**; rzeka, d. Narwi > Bugu; **Pokrzywnica**; rzeka, d. Noteci > Warty; **Pokrzywnica / Pokrzywnica / Pokrzywka / Pokrzywnicka Struga**; d. Warty; **Pokrzywnica**; łąka; Karsy, wielkop.; **Pokrzywnica**; cz. wsi Sobowo, mazow.; **Pokrzywnica**; folw.; kujaw.-pomor.; **Pokrzywnica**; dobra; pomor.; **Pokrzywnica**; folw.; Więckowice, wielkop.; **Pokrzywnica**; łąka; g. Drawsko, wielkop.; **Pokrzywnica**; cz. wsi Kapuśniki, mazow.; **Pokrzywnica / Pokrzewnica**; przys.; Wrząsowice, małop.; **Pokrzywnica**; łąka; Huszlew, mazow.; **Pokrzywnica**; cz. lasu; Zielona Góra, łódz.; **Pokrzywnica**; os.; kujaw.-pomor.; **Pokrzywnica Wielka**; wś i folw.; warm.-mazur.; **Pokrzywnica**; las; Toczyska, lubel.; **Pokrzywnica**; pole i lasek; Szczepice, kujaw.-pomor.; **Pokrzywnica**; pastwisko; Kuczyn, podlas.; **Pokrzywnik**; wś; dśl.; **Pokrzywnik**; wś; dśl.; **Pokrzywnik**; wś; kujaw.-pomor.; **Pokrzywnik**; wś; mazow.; **Pokrzywnik**; góra; Góry Sowie, Sudety Środ.; **Pokrzywnik**; las; dziś Rabka-Zdrój, małop.; **Pokrzywnik**; las; Piątki, kujaw.-pomor.; **Pokrzywnik**; las; Gąsawy Rządowe, mazow.; **Pokrzywnik**; las; Szydłówek, mazow.; **Pokrzywno**; os.; g. Bystrzyca Kłodzka, dśl.; **Pokrzywno**, daw. **Koprzywno**; wś; kujaw.-pomor.; **Pokrzywno**; os.; g. Czernikowo, kujaw.-pomor.; **Pokrzywno**; os.; g. Brusy, pomor.; **Pokrzywno**; wś; wielkop.; **Pokrzywno**; os.; g. Polanów, zachpomor.; **Pokrzywno**; cz. Poznania, wielkop.; **Pokrzywno**; moczary; Górale, kujaw.-pomor.; **Pokrzywno**; folw.; warm.-mazur.; **Pokrzywny**; młyn; g. Piątek, łódz.; **Pokrzywny Dół**; las; Bzów, dziś cz. Zawiercia, śl.; **Pokrzywny Dół**; dół; Rzemiedzice, małop.; **Pokrzywny dół**; miejsce na Kwilczu, wielkop.; **Pokrzywy**; pole, las; Wnory-Wypychy, podlas.; **Pokrzywy**; las; Płochocin, kujaw.-pomor.; **Pokrzywy**; wś; warm.-mazur.; **Pokrzywy**; łąki, daw. jezioro i bagna; warm.-mazur.; **Pokrzywy**; rzeka, d. Gawlika > Bugu; **Pokrzywy**; cz. wsi Cieplice, podkarp.; **Pokrzywy**; cz. wsi Budy Czarnockie, podlas.; **Pokrzywy**; łąka Ieśna; g. Koziegłowy, śl.; **Pokrzywy**, dziś **Pszonko**; jezioro; pomor.; **Pokrzywy**;

miejsce; Pyszków, łódz.; **Pokrzywy**; łąki; Bałtów, lubel.; **Pokrzywy**; las, polany; Szczawnica, małop.

Ruta – ‘*Ruta*, roślina z rodziny rutowatych, o liściach podłużnych, pierzastosiecznych, bardzo aromatycznych oraz żółtych, pachnących kwiatach; często hodowana w ogródkach; mająca zastosowanie w medycynie’ (SD VII 1409). Wywar ze świeżego zieleń *rutę* *zwyczajnej* ‘*Ruta graveolens*’ używany był w leczeniu dysfunkcji układu pokarmowego i przy robaczycach (Pół 75-6). *Ruta* miała także znaczenie obrzędowe: panny wity z niej wianki do ślubu, jej obecność w obrzędach weselnych wiązała się z przypisywaną jej zdolnością wzbudzania zapałów miłosnych (KM 308). Symbolizowała czystość i dziewictwo. Motyw siania *rutę* i *rucianego* wianka pojawia się bardzo często w pieśniach sobótkowych i weselnych. Organiści piekły opłatki z *rutą*, które w Wigilię Bożego Narodzenia podawano krowom, aby je ochronić przed działaniem złych czarów (Sz-R 157).

Możliwe interpretacje: od n. os. *Ruta* (SSNO), por. też n. m. *Rutki* < n. m. *Ruda* lub od n. os. *Rudek*.

Ruciane-Nida; mto; warm.-mazur.; **Rucianka**; osiedle; g. Młynary, warm.-mazur.; **Ruciany**; wieś; mazow.; **Rucin**; cz. wsi Topólka, kujaw.-pomor.; **Ruciana**; potok; śl.; **Ruta**; wś; warm.-mazur.; **Ruta**; cz. mta Lublin, lubel.; **Ruta**; os.; g. Barciany, warm.-mazur.; **Ruta Żeromska**; cz. wsi Rzepki, łódz.; **Rutka**; wś; podlas.; **Rutka**; wś; podlas.; **Rutka**; cz. wsi Kisielów, podkarp.; **Rutka**; cz. wsi Mierzyn, warm.-mazur.; **Rutka**; przys.; g. Puchaczów, lubel.; **Rutka**; n. ter.; Krępna, opol.; **Rutka**; cz. lasu; g. Niedźwiada, lubel.; **Rutka**; las; g. Zabłudów, podlas.; **Rutka**; łąka; g. Trawniki, lubel.; **Rutka-Tartak**; wś; podlas.; **Rutki**; wś; opol.; **Rutki**; wś; mazow.; **Rutki**; wś; podlas.; **Rutki**; wś; pomor.; **Rutki**; wś; warm.-mazur.; **Rutki**; łąka; g. Radzyń Podlaski, lubel.; **Rutki**; łąki; g. Fajstowice, lubel.; **Rutki**; łąki; g. Margonin, wielkop.; **Rutki**; pole; g. Ulhówek, lubel.; **Rutki**; uroczysko; g. Izbica Kujawska, kujaw.-pomor.; **Rutki**; uroczysko; g. Mierzęcice, śl.; **Rutki**; uroczysko; g. Samborzec, święt.; **Rutki**; cz. mta Margonin, wielkop.; **Rutki**; cz. wsi Borkowo, pomor.; **Rutki**; cz. wsi Deszkowice Drugie, lubel.; **Rutki**; cz. wsi Krzyżówki, kujaw.-pomor.; **Rutki**; cz. wsi Leśniewo, mazow.; **Rutki**; leśniczówka; g. Tułowice, opol.; **Rutkowizna**; cz. wsi Niedźwiedź, kujaw.-pomor.; **Rutkowo**; cz. wsi Okrąg, kujaw.-pomor.; **Rutkowo**; os.; g. Biesiekierz, zachpomor.; **Rutkowo**; os.; g. Piecki, warm.-mazur.; **Rutkowo**; wś; mazow.; **Rutkowo**; wś; warm.-mazur.; **Rutnica**; kol.; g. Przelewice, zachpomor.; **Ruty**; cz. wsi Wach, mazow.; **Rutkownica**; struga; g. Skarszewy, pomor.; **Rutkowo**; pole; g. Biesiekierz, zachpomor.

Skrzyp / Choszcz / Chwoszcz – ‘*Equisetum*, roślina z rodziny skrzypowatych’ (SD VIII 368). Rośnie najczęściej w wilgotnych lasach i zaroślach, na łąkach i nad wodami. (KM 322). W medycynie ludowej znanych jest kilka gatunków. *Skrzyp polny* ‘*Equisetum arvense*’ – wywar z niego pito przy zatrzymaniu moczu u dzieci i dorosłych oraz na przeczyszczenie krwi. Okłady z wywaru stosowano przy krwawieniach, ranach i okaleczeniach. Moczono w nim także nogi przy reumatyzmie i przemywano nim krosty na twarzy (Wall 78). Naparem z kwiatów skrzypu z miodem leczono zakrzepowe zapalenie żył oraz bóle głowy i nerek (Pół 69, 79, 86). *Skrzyp wielki* ‘*Equisetum maximum*’ – kąpiel w wywarze z tego gatunku stosowano przy chorobach kobiecych, gruźlicy, a także moczono w nim chore nogi. Wywarem smarowano też skórę głowy przy łupieżu i chorobach skóry (Wall 79). *Skrzyp*

zimowy 'Equisetum hiemale' był elementem mieszanki ziół przeczyszczających (wraz z szałwią i centurią). Napar z ziela skrzypu leczył zapalenie pęcherza moczowego, a wywar zatrzymywał krwawienie z nosa (Pót 75, 78, 100). *Skrzyp leśny 'Equisetum silvaticum'* – wywar z liści i łodyg pito przy chorobach wątroby, bólach brzucha i pęcherza, chorobach żołądka, nerek (Wall. 77).

Możliwe interpretacje: n. os.: *Choszcz*, *Choszczka*, *Skrzyp* (SSNO); derywaty: *chostka*, *choszczak*, *choszczka*, *chwośtka*, *chwośzcz*, *chwośzczka* 'skrzyp' (SGP I 211), *skrzypie* daw. 'zarośla skrzypu' (SD VIII 369).

Chostka; przys.; g. Piecki, warm.-mazur.; **Choszcz**; las; Rudno Kmiece, mazow.; **Choszcz**; pole; Koce Borowe, podlas.; **Choszcz**; łąki; Kamieńczyk, mazow.; **Choszcz**; lasy; Żochy, mazow.; **Choszczak**, cz. wsi Bykowizna, mazow.; **Choszczat**; przys.; mto Rypin, kujaw.-pomor.; **Choszczane**; pole; Kierczane, mazow.; **Choszczawa**; łąki; Chłopia Łąka, mazow.; **Choszczawka**; łąka; g. Krasnosielc, mazow.; **Choszczeniak**; cz. wsi Bielino, mazow.; **Choszczewiec**; las; Poryte-Jabłoń, podlas.; **Choszczewka**; wś; mazow.; **Choszczewka**; wś; mazow.; **Choszczewka**; dobra; mazow.; **Choszczewka**; łąka, zarośla; Skłody-Przyrusy, podlas.; **Choszczewo**; wś; warm.-mazur.; **Choszczewo**; wś i os.; łódz.; **Choszczewo**; wś; podlas.; **Choszczewo**; cz. wsi Woźnawieś, podlas.; **Choszczewo / Choszczowe**; wś; mazow.; **Choszczowe**; przys.; g. Tłuszcz, mazow.; **Choszczka**; uroczysko; g. Krypno, podlas.; **Choszczka**; cz. wsi Łempice, podlas.; **Choszczka**; łąka; Kruki, mazow.; **Choszczka**; bagno; Ponikiew, mazow.; **Choszczka**; łąka; Solistówka, podlas.; **Choszczka**; łąki; Dołęgi, podlas.; **Choszczka**; bagno; warm.-mazur.; **Choszczka**; pole; Grzymki, podlas.; **Choszczka**; jezioro; g. Szypliszki, podlas.; **Choszczki**; pastwisko; Perki-Mazowsze, podlas.; **Choszczko**; jezioro; g. Barczewo, warm.-mazur.; **Choszczna**, dziś *Chosna*; wś; mazow.; **Choszczno**; miasto; zachpomor.; **Choszczno**; os.; g. Choszczno, zachpomor.; **Choszczewo**; os.; g. Goniądz, podlas.; **Choszczów**; wś; lubel.; **Choszczówka**; cz. mta Warszawa, mazow.; **Choszczówka**; przys., g. Wysokie Mazowieckie, podlas.; **Choszczówka Dębska**, **Rudzka**, **Stojeczka**; wsie; mazow.; **Choszczówka**; las; g. Kolno, podlas.; **Choszczówka**; kol.; g. Dębno, zachpomor.; **Choszczyna**; potok; g. Namysłów, opol.; **Chośnica**, daw. **Chwośzcznica**; wś i leśniczówka; pomor.; **Chwośzcz**; cz. wsi Sieroty, śl.; **Chwośzczanka**; łąka; wś Wasilków, podlas.; **Chwośzczka**; pole; Hoźna, podlas.; **Chwośzka**; las, pole; Łapicze, podlas.; **Chwośzczon**; łąki; Dobrynka, mazow.; **Chwośzczyniec**; łąka; Skryhiczyn, lubel.; **Skrzyp**; łąki, las; Przyłogi, święt.; **Skrzyp**; cz. lasu; Piechoty, podkarp.; **Skrzyp**; las; Szałas, święt.; **Skrzyp**; las; Kamienna Wola, święt.; **Skrzyp**; las; Trawniki, święt.; **Skrzypce**; łąki; Mysławczyce, małop.; **Skrzypia**; pole; Odrzechowa, podkarp.; **Skrzypiączka**; pola; Ryłsk Duży, łódz.; †**Skrzypie**, też **Krzypie**; wś; małop.; **Skrzypie**; cz. wsi Marchocice, małop.; **Skrzypiec**; gajówka; g. Rytwiany, święt.; **Skrzypie**; cz. lasu, g. Sośnicowice, śl.; **Skrzypie**; n. ter.; Dąbrówka, śl.; **Skrzypiec**; kol.; g. Choszczno, zachpomor.; **Skrzypiec**; wś; łódz.; **Skrzypieniec**; cz. wsi Podniebyle, podkarp.; **Skrzypień**; pole; Głębokie, podkarp.; **Skrzypin**; cz. wsi Piaski, łódz.; **Skrzypina**; pole; Drzeczkowo, wielkop.; **Skrzypiów**; wś; święt., **Skrzypiówka**; cz. mta Ozorków, łódz.; **Skrzypiówka**; struga; Bartochów, łódz.; **Skrzypiówka**; pole, las; Zbrza, święt.; **Skrzypka**; las, łąka; Majdów, mazow.; **Skrzypka**; bagno; Klonorejść, podlas.; **Skrzypka**; las; Małaszewicze Małe, lubel.; **Skrzypka**; n. ter.; Trachy, śl.; **Skrzypkowo**; wś; kujaw.-pomor.; **Skrzypkówka**; cz. wsi Las, śl.; **Skrzypna**; pole; g. Trzebinia, małop.; **Skrzypna**; struga; d. Stobrawy > Odry; **Skrzypna**; wś; wielkop.; **Skrzypne**; wś; małop.; **Skrzypne**; potok; małop.; **Skrzypne**; pole; Łyczba,

święt.; **Skrzypne**; pole; Piekielnik, małop.; **Skrzypnica**; pole; Jaksmanice, podkarp.; †**Skrzypnica**; kol.; Myślina, opol.; **Skrzypnik**; cz. wsi Piaski, łódz.; **Skrzypnik**; wś; dśl., **Skrzypnik**; os.; wielkop.; **Skrzypny**, też *Rogoźnik Mały*; potok; małop.; **Skrzypny Ostrów**; os. i las; lubel.; **Skrzypowiec**; n. ter.; śl.; **Skrzypowiec**; rzeka; dorz. Odry; **Skrzypowiec**; os.; łódz.; **Skrzypownik**; pola; Wręczyca, łódz.; **Skrzypówka**; pole; Zagórze, małop.; **Skrzypówki**; przys.; pomor.; **Skrzypy**; os.; warm.-mazur.

Tatarak / Kalmus – *tatarak zwyczajny* 'Acorus calamus, roślina z rodziny obrazkowatych, o mieczowatych, zaostzonych liściach i kłęczach zawierających olejki eteryczne, używane w przemyśle perfumeryjnym, spożywczym i w lecznictwie; rośnie na brzegach potoków i stawów' (SD IX 68). W wywarze z liści tataraku kąpano dzieci chore na krzywiznę, gruźlicę oraz ząbkujące. Bardzo popularne były też kąpiele z dodatkiem ziela tataraku, okruszków siana i soli kuchennej dające ulgę przy reumatyzmie. Wywar z liści i kwiatów pomagał przy chorobach wątroby, niestrawności i astmie. Wywar z korzenia pito przy kaszlu, a nalewkę z korzenia stosowano przy wzdęciach (Wall 85, Pół 69, 73, 75, 80, 97). W celach magicznych przyozdabiano nim izby, rozkładając jego liście na świeżo wyszorowanej podłodze i stawiając jego pęki pod ścianami (KM 352, Sz-R 159).

Daw. *kalmus* 'tatarak' (SW II 211) z łac. *calmus*, funkcjonuje w języku niemieckim i w polskich gwarach (SGP II 295).

Kalmucek; góra; Wysokie, pomor.; **Kalmus**; bagienko; Żarnów Pierwszy, podlas.; **Kalmusowe Bagienko**; łąka; Serwy, podlas.; **Kalmusowa Bielawka**; bagno; Tobyłka, podlas.; **Kalmusy**; bagno, błoto; g. Czersk, pomor.; **Kalmuśnik**; staw; Kętrzyno, pomor.; **Kalmuz**; łąka; Myśliwiec, kujaw.-pomor.; **Kalmuziak**; łąka; Balin, kujaw.-pomor.; **Kalmuziak**; łąka; Dębowa Łąka, kujaw.-pomor.; **Kalmuziak**; bagno; Czernikowo, kujaw.-pomor.; **Kalmuziak**; staw; Górale, kujaw.-pomor.; **Kalmuziata Łąka**; łąka; Nowa Cerkiew, pomor.; **Kalmuzy**; cz. wsi Gardeja, pomor.; **Kalmuzy**; pastwisko; Zdrojek, warm.-mazur.; **Kalmuzy**; bagno; wś Kalisz, pomor.; **Kalmuzy**; toń; Długie, kujaw.-pomor.; **Kalmuzy / Kalamusy**; dobra; kujaw.-pomor.; **Kalmużate Bagno**; bagno; Kazimierzowo, kujaw.-pomor.; **Kalmużniak**; błoto; Dzierżążno, pomor.; **Kalmużniak**; staw; Wichulec, kujaw.-pomor.; **Kalmużniak**; staw; Garczyn, pomor.; **Kalmużniak**; staw; Piecewo, kujaw.-pomor.; **Tatarak**, niem. *Kalmusteich*; staw; Wierzchowice, dśl.; **Tatarak**; jezioro; g. Miłkowice, dśl.; **Tatarakalnia**; wzgórze; Łumbie, podlas.; **Tataraki**; łąka; Wyszonki-Nagórki, podlas.; **W Tatarakach**; łąki; Poszewka, podlas.

3. Podsumowanie

Analizie poddałam tylko najpopularniejsze nazwy ziół, pamiętając jednak o tym, że właściwości lecznicze mają też niektóre gatunki drzew (np. brzoza, dąb, lipa, wierzba), krzewów (np. głóg, jałowiec, jarząb, kalina), roślin uprawnych (np. chmiel, konopie, owies), kwiatów (np. pelargonie, piwonie, wrzos), owoców (np. jagoda, malina) czy warzyw (np. marchew). Zdaję sobie również sprawę z tego, że w różnych regionach Polski funkcjonują gwarowe nazwy ziół, których nie sposób było w tej chwili wymienić.

Produktywność baz pochodzących od nazw ziół wskazuje na wagę tych roślin w polskiej kulturze ludowej. Rośliny te były stosowane w sferze użytkowo-praktycznej, spożywano je na co dzień, doceniając ich wyjątkowe walory smakowe (np. chrzan, mięta, też malina, jagoda czy marchew), ale także, a może przede wszystkim, używane były w sferze rytual-

no-religijnej i wyróżniały się swoistymi właściwościami leczniczymi i magicznymi. To wyjątkowe wartościowanie odbiło się w kreacji nazewnictwa. Szczególną popularnością cieszyły się bazy: pokrzywa / koprzywa, bez, jemiola / imiola i chwoszcz / skrzyp. Można z tego wnioskować, że właśnie te rośliny były szczególnie cenione w magii i lecznictwie. Ciekawe jest również to, że prawie wszystkie z tych roślin (może z wyjątkiem barwinka) są do dziś używane w ziołolecznictwie i medycynie alternatywnej, w większości przypadków trafne było też ich zastosowanie.

Wybór takich baz nazwotwórczych ukazuje sposoby wartościowania i antropocentryczną konceptualizację świata. Człowiek wybiera do kreacji nazewnictwa te nazwy roślin, które z jakichś powodów są dla niego ważne. Tym samym analiza przesuwana się ze świata przyrody na człowieka-interpretatora świata, który tę przyrodę obserwuje, czerpie z jej dóbr i z nią się utożsamia.

Skróty wyrazowe:

d. – dopływ
 daw. – dawniej
 dorz. – dorzecze
 dśl. – dolnośląskie
 folw. – folwark
 g. – gmina
 kol. – kolonia
 kujaw.-pomor. – kujawsko-pomorskie
 lubel. – lubelskie
 lubus. – lubuskie
 łac. – łaciński
 łódz. – łódzkie
 małop. – małopolskie
 mazow. – mazowieckie
 mto – miasto
 niem. – niemiecki

n. m. – nazwa miejscowa
 n. os. – nazwa osobowa
 n. ter. – nazwa terenowa
 opol. – opolskie
 os. – osada
 podkarp. – podkarpackie
 podlas. – podlaskie
 pomor. – pomorskie
 przym. – przymiotnik
 przys. – przysiółek
 śl. – śląskie
 święt. – świętokrzyskie
 warm.-mazur. – warmińsko-mazurskie
 wielkop. – wielkopolskie
 wś – wieś
 zachpomor. – zachodniopomorskie

Literatura:

- GŚ – BOREK, H.: Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych. Opole: Instytut Śląski w Opolu 1988. 368 s.
- KAP – KUŹNIEWICZ, E. – AUGUSTYN-PUZIEWICZ, J.: Przewodnik ziołolecznictwa ludowego, Warszawa – Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1984. 210 s.
- NGŚ – Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. Red. S. Rospond. T. I; Warszawa – Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1970. Red. H. Borek – S. Rospond. T. II – III. Warszawa – Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1985, 1986. Red. H. Borek. T. IV. Warszawa – Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1988. Red. S. Sochacka. T. V – XIV. Opole: Instytut Śląski w Opolu 1991 – 2009.
- SD – Słownik języka polskiego. Red. W. Doroszewski. T. I – X. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1958 – 1968.
- SGP – Słownik gwar polskich. Red. J. Karłowicz. T. I – VI. Repr. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe: 1974.
- SGŚ – Słownik gwar śląskich. Red. B. Wyderka. T. I – XI. Opole: Instytut Śląski w Opolu 2000 – 2009.

SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych. Red. W. Taszycki. T. I – VI. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1965 – 1983. T. VII. Suplement. Ed. M. Malec Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1984 – 1987.

SStp – Słownik staropolski. Red. S. Urbańczyk. T. I – XI. Wrocław – Warszawa – Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk 1953 – 2003.

SzR – SZOT-RADZISZEWSKA, E.: Sekrety ziół. Wiedza ludowa, magia, obrzędy, leczenie, Warszawa: Wydawnictwo TRIO 2005. 279 s.

Pół – PÓŁTORAK, Z.: Lecznictwo ludowe rodzimej ludności Opolszczyzny. Opole: Instytut Śląski w Opolu 1989. 151 s.

Wall – Stanisława Wallisa zielnik roślin leczniczych i magicznych. Chorzów: Muzeum w Chorzowie 1995. 100 s.

KM – KILJAŃSKA, I. – MOJKOWSKA, H.: Zielnik polski. Warszawa 1988. 383 s.

Names of Herbs in Polish Toponymy

The present paper deals with the toponyms related to the names of herbs (e.g. *pokrzywa* [nettle], *bez* [elder], *mięta* [mint] or *skrzyp* [horsetail]). These names constitute the basis for a large group of Polish toponyms and micro-toponyms and their productivity indicates the importance of plants in the Polish folk culture. Herbs were used in everyday life and their unique taste and medical properties were highly appreciated. What is more, they were also used in rituals and religion where their magical properties were highlighted. The choice of roots of such names makes it possible to learn more about the folk perception of the world, their anthropocentric conceptualisation and their value system. In order to create new names the names of some important plants were selected. Thus, the analysis shifts from the natural world to the world as interpreted by people who observe it, exploit its wealth and identify themselves with it.